

Kanpoko gerra-kazetariak Bilbon. 1936ko negua eta 1937ko uda bitartean

Sr. D. Edorta Jiménez jauna

Komunikazio honetan 1936-37 tartean Bizkaian izan ziren gerra-kazetarien berri ematen da, hala prentsa idatzian lan egin zutenena, nola argazkigintzaren arloan jardun zutenena. Tituluak dioenez, George L. Steer ez zen bakarra izan, sarrien aditu dugun izena hori berori izan bada ere. Izenen bat aipatu arren, Vincent Shean eta Monk prentsa kazetarien, eta Robert Capa eta David Seymour 'Chim' argazkilarien lanak aztertuko dira".

Hitz gakoak: Bilbao, gerra zibila, prentsa, argazkigintza

Informe sobre los corresponsales de guerra, en Bizkaia durante el período 1936-1937. Estos desarrollaron su trabajo en la prensa escrita y gráfica. George L. Steer se ha convertido en el más conocido pero no fue el único. Se analiza la obra de los periodistas Vincent Shean eta Monk y los fotógrafos Robert Capa y David Seymour.

Palabras clave: Bilbao, guerra civil, prensa, fotografía

Report on the War Correspondents in Biscay during the 1936-1937 Period

These war correspondents developed their work in the written and graphic press. George L. Steer has become the best known of them, but he was not the only one. The work of the journalists Vincent Shean and Monk and the photographers Robert Capa and David Seymour is analysed.

Key words: Bilbao, Civil War, press, photographers.

1. Sarrera

Kanpoko gerra kazetariak Bilbon. Hona gaia. Nik baino adituagoek hobeto jorratuko luketena, ziur. Gonbidapena egin didate, ostera, eta onartu nik. Beraz, ekin egingo diot. Ez aurretik argitu barik nirea literaturaren sorkuntzatik datorren interesa dela.

Geometrian esaten den moduan, puntu biren arteko distantziaren laburrena lerro zuzena bada - izan ere puntu estatikoen kasuan baden moduan-, datu edo puntu historiko biren arteko lotura-lerrorik zuzena irudimena dateke, fikzio idazlearen kasuan. Puntu horiek bilatu behar dira, ostera. Nire kasuan Ernest Hemingway eta Robert Capa izan ziren puntuok. Puntu bion artean hasi nintzen irudimenezko lerroak marrazten.

Lehenagoaz, Ernest Hemingway ezagunaz, liburu bi idatzi ditut¹, bat bigarrenaz, alegia, Robert Capa ospetsuaz². Puntu horien artean irudimenezko marrak zehazten ibili nintzelarik, halako batean nire ametsen ortzian hirugarren puntu bat agertu zen. Hirugarren puntu hori Mundakako alkate Alejandro Mallona Garro jaunaren eskutitzak dira, heriotza eman aurrekoak.

Irudimenez saiatu nintzen *Kilkerren hotsak* eleberria idazten³, orduan eskuartean nituen datuak halaxe lotuz. Noski, datuk bilatu behar nituen une hartan Frankismo Aroko azken herenean gazteleraz sasia argiratu zen *El árbol de Gernika* liburura jo nuen. Liburua lehenengoz ezkutuan irakurri nuen; esan nahi da lehenengo edizioa izan nuela irispidean; gero bigarren edizioa eskuratu nuen eta, azkenik, baita hirugarrena ere⁴. Caparen biografia eta *Kilkerren hotsak* idazteko asmotan Steer-en lana berrirakurtzea benetan egin zitzaidan irakurketa berri. Zeren eta, aurreko irakurrildietan ez bezala, *Gernikako arbola* libururen berrirakurketan aurrera egin ahala Caparen argazkiak ikusten baitituen, hitz bihurturik ikusi ere. Haatik, eta laster ikusiko den moduan, ez ziren Caparenak bakarrik burura zetozkidan argazkiak (beste norenak ere zetozkidan argitu aurretik esan beharra daukat berdin-berdin gertatu zait hitzaldi hau prestatzeko Steer-en liburua eskuartean erabili dudanean; Zorioneko argazkiok nongura agertzen izan zaizkit. Jakina, azkenean, Capa gora eta Steer behera, honen biografiatxo bat atondu behar izan nuen, ezinbestez. Gaztetxoentzat gitea otu zitzaidan, Gernikako bonbardaketaren berri eman zuen

¹ JIMÉNEZ Edorta. *Hemingway eta euskaldunak zerbitzu sekretuetan*, 1.go arg. Zarautz: Susa, 2003; 330 orr. JIMÉNEZ Edorta. *San Fermingway*, 1.go arg. Tafalla: Txalaparta, 2005; 420 orr.

² JIMÉNEZ Edorta. *Robert Capa*, 1go. arg. Donostia: Elkarlanean, 2005; 144 orrialde.

³ JIMÉNEZ Edorta. *Kilkerren hotsak*; 1.go arg. Zarautz: Susa, 2003, 239 orrialde.

⁴ STEER, George L. *El árbol de Guernica*, 1.go arg. Ediciones Gudari, 1963 (inpresioaren lekua eman gabe); 2. arg. Madrid: Industrias Felmar, 1978, 426 orr.; 3. arg. Tafalla: Txalaparta Argitaletxea, 2003, 490 orr.

kazetariari egin niezaiokeen omenaldirik bihotzekoena haren izena belaulandi gazteentzat uztea delakoan⁵.

Dena ez da irudimenaren ahaleginari esker izan, ostera. Horri tarteka-tarteka ikerketaren lana ere erantsi behar izaten niolarik, halaxe joan ziren nire unibertsoan puntu berriak agertzen. Lauaxeta bera, esate baterako. Baina ez dezadan laster batean zabalago jorratzekotan nagoena sarrera honetan agorturik utzi.

Sarrera hau ixteko, esan badela argazki sorta madarikatu bat, nire lagun bati burukomin itzela ematen ziona. Argazkiotan halako kanpainako meza bateko irudiak ageri dira. Meza 1936-1937ko tartean inguruotako guda-oinetakoren batetik gertuko baserri handi bateko etartean egindakoa da. Oso argazki ezagunak dira. Agian eurak izan dira, kanpoan nahiz hemen, bertoko gerratekoetatik munduan zabalduenak. Bada, argazkion egiletzat Robert Capa ospetsua jo izaten zenez, eta hori gurean 1937an egon zenez, lagunak argazki sortan agertzen den baserria Sollube mendiko horietakoren bat izan behar zela eta, horrexen bila zebilen, tematurik. Argazkietako etxea ez zen mendi horretako ezein etxe, argazkioz ez baitziren Robert Capak eginak, David Seymour *Chim* delakoak baino. Beraz, Bizkaian eta Bilbon gerra garaian izan ziren kazetarien artean David Seymour *Chim* ere egon zen.

Badakit. Robert Caparen izena aditzean denok belarriak erne; *Chim* izena entzutean, ostera, gehienok galdetzen ea nor den hori. Denborak ematen duen ikuspegitik behatuta biak bata bestea bezain garrantzitsuak izan zirela ohartu ahal gara. Gurera begira, argazkilari bien eragina ikusi uste izan dut George L. Steer-en *Gernikako arbola* liburua irakurtzean pasarte ugarritan. Nagao, bada, kazetariak begin aurrean izan zituela liburua idaztean. Bi haien irudiak bestearen hitz bihurturik, horixe da.

Bada, nire kontaera argazkilari bietako ezezagunarekin, *Chim* horrekin hasi behar dut. *Chim* horrekin eta berarekin ibili zen lumako kazetariarekin; J. E. Pouterman delakoarekin hain zuzen. Esan barik doa nire laguna argazki horietako etxea bilatzen tematu izan ez balitz ni neu ez nintzatekeela sekula santan mahai honetan argazkion egileaz hitz egitera jesarri.

2. David Seymour Chim eta J. E. Pouterman Bilbon

2.1. David Seymour Chim

Argazkigintzaren historiara bere izenez, David Seymour, nahiz ezizen soilaz, *Chim*, era bietara igaro den gizaki hura Poloniako Varsovian jaio zen,

---

⁵ JIMENEZ Edorta; *George L. Steer, Gernikan izan zen kazetaria*; 1.go arg. Tafalla: Txalaparta Argitaletxea.

1911ko azaroaren 20an. Aita besteak beste Yiddish hizkuntzako liburuen argitaldaria zuelarik, hezkuntza bikaina izan omen zuen, hala hizkuntza horrekin nola beste eskola-gaietan ere. Hori bai, beti alderrai ibili zen, 1914an familiarekin batera Ukrainiara aldatu baitzen, gero berriz Poloniara itzuli eta, azkenik, ikasketak amaitzera Alemaniara jo. Hortik 1932an Varsoviara itzuli zen, eta urte berean Parisera egin.

Behin Parisen argazkilari bihurtu zen, ordura arte eskuetan argazki-kamera hartu gabe ei zegoen gazte hura. Hain gazte eta hain gorri, hitz honen esangura bietan; hain zaildu gabe eta hain ezkertiar. Ezkertiarra baitzen. Halaxe, Pariseko ezkertiar erbesteratuen giroetan sartu zela aipatu behar da. Bestela, nondik nora ezagutu beharko zuen Capa edo Henry Cartier-Bresson, berarekin eta beste ezezagunago batzuekin batera 1947an 'Magnum', legendako argazkilari-agentzia sortu zutenak? David Seymour Chim honen lanaren garrantzia neurtzeko, gogorarazi Donostian haren argazkiekin San Telmo museoa egin zen erakusketa, 2003ko urrian hain zuzen.

Alta, ez dut Chim honen biografia luzerik egingo. Internetan datu ugari dago eta, interesatuak horra jo dezake. Esan bakar-bakarrik Suezen hil zutela, 1956an, hango eta orduko gerra hura amaitzear zela⁶.

Bitartean, eta laster argituko dugun moduan, Bilbon izan zen. Hain ziur, 1936-1937ko neguan. Zenbait argazki eta erreportaje dago horren testigu.

2.2. J. E. Pouterman

Chim argazkilaria ez zen bakarrik etorri. *Regards* aldizkarirako ilustratu zituen erreportaiak J. E. Pouterman izeneko batek sinaturik dagoz⁷. Bada, nor zen delako Pouterman hori, hona galdera, erantzuten gaitza dena, ez baitut horri buruzko biografiarik aurkitu, ezta *Regards* aldizkariaren Pariseko artxi-boetan betan ere. Dakizkidan datu batzuk emango ditut.

Hasteko, noiz jaio zen, eta noiz hil zen, ez dakit. Egin zituen ikasketez, izan zuen hezkuntzaz eta halakoez ere ezer gutxi argitu ahal izan dut. Puntu batean ez dut zalantzarik; J. E. Pouterman delakoa Frantziako Aldedi Komunisteko kidea izan zen. Militantzia edo kidesun horren fede kasik ziurra ematen duena da 1934an Idazle Sobietarren Biltzarreko hitzaldietako batzuk frantse-serara itzuli zituela jakitea. Halaxe, *Le Temps* aldizkariaren 1934ko abenduko alean Émile Henriot batek sinaturiko 'Littérature et Communisme' lanean hurrengo dugu:

⁶ Chim honi buruzko datuak Magnum agentziaren web orrialdean.

⁷ Pouterman honi buruzkoan ematen diren datuak, Interneten bilatuak. Aipatuko diren erreportajeak *Regards* aldizkarian (1937ko urtarrilaren 21ko eta 28koan -157 eta 158 zenbakiak; 1927ko otsailaren 5ko eta 12koa -159 eta 160 zenbakiak).

“Dans le numéro de décembre de la *Nouvelle Revue Française*, M. J. E. Pouterman publie la traduction d'un certain nombre de discours prononcés au premier Congrès des Écrivains soviétiques, qui s'est tenu à Moscou au mois d'août dernier. Ces documents méritent d'être lu.”⁸

Horretan, bere militantziaz gainera, J. E. Poutermanen itzultzaile gaitasunaren berri ematen zaigu. Izan ere, zenbait libururen itzultzaile legez aipaturik topatu ahal da izena Interneten. Halaxe, 1918ko dataz Puxkinen lanetako baten itzulpena argitaratu zuen, adibidez esanda.

Itzultzaile ez ezik argitaratzaile ere jardun izan zuen, badakigu-eta argitaletxea ukan zuena. Halaxe ageri da, editore, 1929an argitartu zuen Julien Green idazlearen lan baten itzulpenaren erreferentzian. Halaxe 1930an, Arsène Alexandreren *Malvina Hoffman*, izen bereko eskulturagilearen biografian.

Itzultzailea eta argitaratzailea ez ezik, kazetaria izan zen J. E. Pouterman. *Regards* aldizkarian idatzi ohi zuen. Bizkaian egin zituen erreportaiak argitaratu aurretik, 1936ko abuztuan hain zuzen, aldizkariaren 134. alean, 1936ko abuztuaren 6ari dagokionean hain zuzen, beste hau argitaratu zuen; *Le fascisme international ensablante l'Espagne*. Madrilen idatzia eta abuztuaren 15ean sinatua da, Pouterman hango Sierra delakotik itzuli ostean. Hurrengo alean, abuztuaren 13koan, beste hau argitaratu zuen; *Un peuple lutte pour la LIBERTE / 24 heures en colonne sur le front de Saragossa*. Beraz, lehen-lehen momentuko kazetarietako izan zen. Ikerlari profesionalentzat pertsonaia interesgarria, zalantzarik gabe.

2.3. *Chim* eta Pouterman Bizkaian

2.3.1. Titularrak

David Seymour *Chim* eta Pouterman lehenik eta behin Irunen izan ziren, 1936ko irailean, *Regards* aldizkariarentzat lanean. Badirudi horretan Chimi begietara gaitzen bat etorri zitzaioa, harrez gero betaurrekoak erabiltzen behar izango zuena. Horren ondorioz behaturik zegoen, nolabait esan, guda-oinetako arriskuetatik aldendurik lan egitera. Atzeguardian, alegia. Non eta Bizkaian, adibidez.

Kazetari biak Bilbora 1936ko abenduan etorri zirelakoan nago. Ez da data erabat ziurra, ostera. Lorratz bakarra *Regards* aldizkarian bertan argitartu ziren erreportaiak dira, guztia lau. Erreportaiotako testuak Poutermanek sinatu zituen, eta argazkiak David Seymour *Chimek*. Argazkiotako batzuk kanpainako meza ospetsukoak dira. Erreportaien titulua esanguratsua da; “*A travers la*

⁸ Atal honetako informazioak, besterik adierazten ez bada behintzat, Interneteko leku ezberdinetan.

republique basque". Agian esanguratsua, jarrera ideologikoaren aldetik, horren azpiko titularra; "*Où tout un peuple –comunistes, socialistes, catholiques- lutte contre FRANCO*". Eta zer esan letra larriz idatzitako "*Nous forçons le blocus!*" horri buruz.

Izan ere, hiru titularrok ematen dute, ematen dutenez, lau erreportaien nondik norakoaren berri. Errepublikaren kasuaren aldekoak dira, ideologiaz ondo kargatuak.

Hasteko, erreputaiek dakarten titulu nagusiak Errepublika Baskoa badela aldarrikatzen du. Hortik aurrera, informazioak.

Nazioartean zabal zitekezkeen informazioen artean, Errepublikaren interesen ikuspegitik garrantzizkoena arean, katolikoek duten kultu askatasunarena da. Aipatzen ari garen erreportaietako bigarren titularrak ozen dio; errepublika horretan, komunistekin eta sozialistekin batera, katolikoak ere badirela, denak elkar hartuta Francoren aurka; hori, legezaleen mendeko beste ezein lekutaz ezin zitekeen esan, hemen baino.

Hirugarren titularra ere "*Blokeo urratu dugu!*"- nazioartera begira idatzia da. Guztiz zabaldurik zegoen ustea zen Bilbo, Bizkaia, itsasoz blokeaturik zegoela, eta horregatixe ezin zela laguntzarako ontzirik sartu. Bada, halaxe ziotenek zuzen ez ziotela erakutsi zuten, euren eskarmentua kontatuz. Bilbo-ra itsasoz iritsi baitziren Pouterman eta *Chim*. Lehenengo erreportaian.

2.3.3. Lehenengo erreportaia, edo kanpo indarren esku hartzearena

Kronologikoki lehena den erreportaian ematen diren datuek, titularrak berak legetxe, aurreritziak urratzea dute helburu.

Ildo horretan nabarmenena da *Palos* ontziaren sotoetan topaturiko gerrako tresneria -aleman jatorrikoa- argazkietan erakusteak ageri duen intentzioa. Argazki bi dira esanguratsuak; goikoan irrati aparailu bat; behekoan, kaxak, zenbatuak, barruan gorderik telefoniako tresnak dituztela dioten alemanezko hitzekin. Argia bai argia, horien helburua; munduari erakustea badela kanpoko indarren eskuhartzetik eta, ondorioz, alemanek alde batekoekin egiten duten modu edo era berean lagundu behar izango lioketela beste batzuek Errepublikari.

2.3.4. Bigarren erreportaia, edo miliziano katolikoena

Bigarren erreportaia, 1937ako urtarrilekoa dena hain zuen, lehenean eman den titular nagusiari "*komunistak, sozialistak eta katolikoak batera Francoren kontra*"- beste indar bat ematera dator. Erreportaia honetan sakonago sartu aurretik, xehetasun argigarri bat. Begira azal osoa hartzen duen argazkiari. Hortxe dira itsasontziako kubiartan, ikurrinaren pean hiru itsas-gudari irribartsu, fusilak atsedean posturan.

Goiko xehetasun horren ostean esan aldizkariaren barruan “*Messe de Campagne sur le Front Basque*” titulua duen bi orrialdeko erreportaiaa datorrela. Horren helburu argia, zehatz eta labur azaldurik -halakorik behar izan balitz moduan- Poutermanek jarri zizkion azken lerroetan irakurtzen da:

*«Les paysans, que la guerre n'avait pas chassés de leur village, s'étaient joints aux miliciens. Ils étaient tous là, dans le calme de leur force intérieure, ces miliciens catholiques que avaient (sic) fait le don total de leur vie à la République.»*⁹

Ezin zitekeen laburrago esan. Miliziano katolikoak! Horra berez eta ezer behartu barik uztartuak hitz, milizianoa eta katolikoa, errebeldeek elkarren antonimotzat jo zitezen nahi zituztenak.

Maketazioaren aldetik errepotaiari eman zaion kutsua, ostera, ezta miliziano katolikoek eurek konposatu izan balute ere. Baina ez naiz honetan luzatuko. Esan dezadan, jakingura duenaren aserako, meza hori egungo Berriatuko auzenea den Aztarrikan izan zela, Alipasole izeneko baserrian hain zuzen. Eta agian huskeria iritzi ahal zaien xehetasunekin segituz, esan etarte orduan bezalaxe dagoela, eta meza eman zuena Jesus Jaio pasionistarra dela, duela urte bi-edo Perun hil dena; ikurrinean ikusten den Txori-Erri Saldia –Txori-Erri Konpainia-, Mungia batailoien barruan izan zen. Amaitzeko, meza eman zeneko garaia Eguberria izan zelakoan nago, hurrengo erreportaiaren irakurketaren bidez ondorioztatu ahal denarekin bat.

⁹ *Regards*, 1937ko urtarrilaren 28a, 158. zbk. Hona hemen testu osoa:

«C'était près du village de Lequeitio, en pays basque, pour une matinée de dimanche ou tout était calme sur le front. Sur les collines ou s'échelonnent les tranchées, et d'où l'on aperçoit la mer, au loin, il n'y avait que le grand vent de large; à peine par instants, de rares coups de fusils s'échangeaient entre les avant-postes; à intervalles réguliers, un canon tonnait, quelque part; dans le ciel d'un autre secteur, des obus éclataient, comme des flocons d'ouate. La bataille avait été terrible les jours précédents, et les deux adversaires pensaient leurs plaies.

Le bataillon, que tenait le secteur, confiant la garde de ses tranchées à une compagnie de gradiers (sic), descendit sans arme vers le village. Et là, devant une humble ferme, à cinq cents mètres des lignes, près des maisons que le bombardement avait en partie détruites, une messe fut célébrée.

La voix du prêtre montait dans le silence; sur l'autel improvisé, la flamme des cierges tremblait dans le vent; au loin, le canon qui tonnait toujours, à intervalles réguliers, faisait au prêtre les répons.

«La musique d'orgue manquait à cette messe champêtre; un tambourinaire, milicien du pays basque, improvisait sur des airs du pays une musique religieuse qu'il joua sur son flageolet en l'accompagnant des roulements légers et sourds de son tambourin.

«Les paysans, que la guerre n'avait pas chassés de leur village, s'étaient joints aux miliciens. Ils étaient tous là, dans le calme de leur force intérieure, ces miliciens catholiques que avaient (sic) fait le don total de leur vie à la République.»

2.3.5. Hirugarren erreportaia, edo Bilbo airez erasoarena

Uste izatekoa da Chim eta Pouterman luma eta kamera bikotea ostatu har-turik Bilbon izan zirela, non bestela? Lehenengo erreportajeon Santandarren izan direla aipatu dute, bigarrenean Lekeition izan direla eta hirugarren erreportajea da, azkenik, Bilboko berri zehatza ematen duena eta, bide nabar, kro-nologia osatzen laguntzen diguna baita ere.

Hasteko eta bat, erreportajeko lehenengo lerroetan Poutermanek Bilbo zer den zehazten du. Errepublika Baskoaren hiruburua, Espainiako portu handia, hiri hits eta grisa, tximini basoa, jendetzak dituen hara eta hona kaleetan. Jen-detza horretako parte bat, emakumeak, mezatatik irteten erakusten dizkigu *Chimen* argazkietako batek. Jendetzaren beste parte bat, gizonak, zerura begi-ra txaloak jotzen erakusten dizkigu *Chimen* beste argazki batek. Zeri egiten dioten txalo, eta euren hegazkinek etsaiaren hegazkinetako bat, bi, hiru!, behera bota dituztela-eta, horrexeri txalo. Poutermanek diosku azaina horren nondik norakoa. Baina ez digu egia osoa esaten.

Bonbardaketa-hegazkin bat eta beste arinago bi sutan, eta hiru jauskailuan airean behera eurotatik pilotu bana eskegita. Bilboko herria haserre da. Zibi-len bonbardaketan ekiten diote eta. Bada, pilotuak jausi direneko aldera doan jendetza sutan da. Halaxe dio Poutermanek. Eta badio baita ere alemanetako bi irten zirela ateka gaizto hartatik bizirik. Ustezko hirugarrenaren heriotzaz ez dio ezer. Eman lezake ba etsaiaren balaren batek akabatu zuela, edo behera jotzean egin zela, edo holako beste edozer. Baina ez. Jendetzak hartu zuen, hankapean, eta zatitu, bai, zatitu.

Steer-ek kontatu zuen hori¹⁰. Poutermanek ez. Ezin zuen ankerkeria haren berri eman. Gerrako legea. Jakin bazekien arren. Poutermanek bazekien bizi-rik irten zen pilotuetako baten izena, aipatu egiten du eta; Karl Herman Sch-miedt. Beraz, era berean jakin beharko zuen pilotuetako bat jendetzak akatu zuela.

Kontatzen du bai Poutermanek pilotu alemanetako bat jendetzaren hortze-tan hiltzetik salbatu zuena Errepublikaren pilotu bat izan zela, pistola eskuan hartuta atzera eragin arazi baitzien otso bihurturiko herritar haiei, ume, gizon, agure eta emakume. Erreportajeko azken lerroak, berriz ere, mezuaz jabetze-ko:

“C’est en effet, l’aviateur républicain qui, ayant atterri avec son appareil à l’endorit même où s’était posé le parachute du pilote alle-mand, défendit son adversaire de tantôt ontra la foule accourue pour punir le semeur de bombes. Parvenu à le soustraire à la fureur de la

¹⁰ STEER, G. L. *El árbol de Guernica*, VIII. Atala, 139. or. eta hurrengoak. Txalaparta, 2003.

population, et, tout en tenanta encore en respect de son revolver la foule, il ouvrit son étui pour offrir une cigarette au naiz terrorisé. La “barbarie marxiste” pout ainsi triompher una fois de plus de la haute “spiritualité fasciste”

Hori urtarrilaren 4an izan zen. Egun horretan Bilbon jazo ziren lazgarrikeriez, hitzik ere ez. Isiltasun horren zioetan sartu barik, kazetariak Bilbora noiz etorri ziren kontuak egin ditzagun.

Gogoan izanik lehenengo erreportajea esaten dena, alegia, lau egun behar izan zutela Bordeletik Bilbora etortzeko, eta horren ostean Santanderren eta Lekeition aldean ibiliak zeudela, abenduan erdi aldera zeudekeen ailegatuak. Beste leku batean argitu dudanez halaxe izan bide zen-eta, kanpainako meza Gabon aurretan izan zen¹¹. Noiz arte izan ziren, ez dago jakiterik.

2.2.6. Laugarren erreportaia, edo erlijoarena

Laugarren erreportajea dioena argigarria da, ostera. “Je reviens d’Euzkadi”, dio, urtarrilaren 12an argitaratu erreportajea. Erreportajea Larreako komentuaurrean *Euzko Langile* irakurtzen ari den fraidea ikusten da. *Euzko langile* aldizkariaren alea 1937ko urtarrilaren 16koa da, eta uste izatekoa da egun horretan hantxe izan zirela *Chim* eta Pouterman. Zornotzan, alegia, hortxe baitago egun ere Larreako komentua.

Erreportaje honek sorta osoaren helburua argitzen digu, beste behin ere.

“Toujours est-il que dans le Pays Basque espagnol, il n’existe pas de conflit entre les aspirations républicaines de la population et l’Église. Nombreux sont les prêtres basques fusillés par les factieux pour avoir refusé de faire cause commune avec les ennemis du peuple. J’ai rencontré á Bilbao plus d’un prêtre qui avait dú fuir l’enfer fasciste.”

2.2.7. Erreportaien ibilbidea

Atal hau burutzeko, aipagarria da erreportaioi bertan eman zitzaizen garrantzia. *Gudari* aldizkariak bigarrena eta laugarrena berrargitaratu zituen, azken hori iturria aipatuz (De la Rev. Regards, dio parentesi artean)¹². Meza-

¹¹ JIMENEZ, Edorta. Gerra kazetariak Bizkaian. In: *Korresponentsaleen eginkizuna Espainiako Gerra Zibilean. George Steer-i homenaaldia*; Gernika-Lumoko Historia Bilduma III, 2003. Gernika-Lumo; 332-352 orr.

¹² Gerrako bigarren urteko urtarrilean, 1937an, argitaratzen hasi zen *Gudari* aldizkariaren 2. zenbakia, otsailekoan, kanpainako mezari buruzko erreportajearen kopia dator, iturria aipatu gabe; iturria aipaturik dator ‘Religion’ izeneko erreportajea, laugarrena alegia, apirilaren 15koa den *Gudari* aldizkariaren 5. zenbakian.

ko argazkiak, gorago esanda nagoen moduan, munduan zabaldu ziren. Hori bai, egilearen izena aipatu gabe. Hala bada, Caparenak direlako ustean egon dira asko eta asko oraintsu arte. David Seymour *Chim* harenak dira, oster.

Aipatu lau erreportaietan argitaraturiko argazkiez gainera, *Chimek*, geroago Capak bezalaxe, irudi askoz gehiago hartu zituen. Horren berri zehatza ematen du, besteak beste, Jesús J. Carballése¹³. Nire aldetik, *Chimek* Bermeon egin zituen argazkien balioa aipatu nahi dut hemen, zeren eta atzeguardiako giroa ulertzen laguntzen diguten aldi berean, etnografiaren aldetik ere interesgarritasun handikoak direlakoan nago. Argazkilariari buruz egiten diren erakusketetan sorta horretako bat agertu ohi da. Portuko neskatila batena, hain zuzen.

Aipatzekoa da Robert Capak bezalaxe *Chimek* gerrako argazkien liburua argitaratu izana. Titulua esanguratsua da; *Krieg in Spanien* (War in Spain), edo *Guda Espainian*. 1938an, Varsovian, Yiddish Universal Library delakoan, argitaratua ei da. Ez dut ikusterik ukan.

3. Gernikan ere izan zirenak

3.1. Lau izen

Esan bezala, urtarrilean utzi bide zuten Bizkaia atzean Poutermanek eta *Chimek*. Hil horrexetan etorri zen George L. Steer bere egonaldi labu baterako. Laburra, emaztea hil zitzaioa-eta Ingalaterrara itzuli beharra ukan zuenez gero. Hori ez ezik beste inor ere izan ote zen Bilbon 1937ko lehenengoetan, ez dakidana da. George L. Steer Bilbora apirilean itzuli zelarik, Gernika kiskalduan apirilako zorigaitzoko 26ko gauean sartu ziren lau kazetarietako izan zen. Berarekin izan ziren beste hiru kazetariak Noel Monks, Mathieu Corman eta Crhstopher Holme dira.

Ez dago esan beharrik. *Gernikako Arbola* titulua eman zion liburuari George L. Steer kazetari hegoafrikarrak. Esan behar da oster Noel Monks delakoak liburua baduela, *Eyewitness* izenekoa¹⁴, non Bizkaian gerra garaian egin zuen denboraldian kontaktzen duen. Bilboko airetiko bonbardaketen testigantza ematen du, besteak beste. Mathieu Cormanek ere liburu egin zuen, frantsesez. "*Salud Camarada!*", *Cinque mois sur les fronts d'Espagne* titulu argigarrria duena¹⁵.

¹³ ALONSO CABALLÉS, Jesús J. Los reporteros gráficos en la Guerra Civil: la Euskadi autónoma y su imagen en la prensa ilustrada francesa. In: *Korrespontsaleen eginkizuna Espainiako Gerra Zibilean. George Steer-i homenaldia*; Gernika-Lumoko Historia Bilduma III, 2003. Gernika-Lumo; 332-352 orr.

¹⁴ MONKS, Noel. *Eyewitness*; London : Frederick Muller Ltd., 1955.

¹⁵ CORMAN, MATHIEU; "*Salud Camarada!*", *Cinque mois sur les fronts l'Espagne*; 1go. arg., Paris-Ostende: Editions Tribord; 338 orr.

Mathieu Corman horren biografiarik ere ez dut topatu, bai ostera liburu bera. Liburu hiru ataletan banatua da *–Front d’Aragon* –Durruti Kolumnarekin egon zen-, *Front de Madrid* eta *Front Basque*-, eta hemengo da laburrena. Gernika eta inguruko zenbait herriaren suntsiketari buruzko azpiatalari jarritako titulua grafikoa da; *Non, Dante n’avait rien vu...*, edo *Ez, Dantek ez zuen ezer ikusi*. Hori baino interesgarriagoa da Larrinagako kartzelan egin bide zuen hogietalau orduko egonaldia eskaintako azpiatala. Horretan Bilbon hegazkin eta guzti erori zen Kienzle kapitainarekin elkarriketa dakar¹⁶. Eta interesgarria den datu bat Cormanen liburuan, ahin zuzen ere, Monks Gernikakoan izan zen ez ote zen izan argitzeko; ez du izena aipatzen. Haatik, Monks-ek Gernikan bertan izan balitz moduan idatzi zuen.

Cormanen liburura itzulita, horren mamia, nolabait esan, *Le Rouge et le Noir* aldizkarian argitaratu zuen, 1934an Asturiaroko Iraultzan egona zen gizonak. Aldizkariko artikulua hiru dira, urtarilaren 13an, otsailaren 3an eta apirilaren 14an argitaratuak hain zuzen¹⁷.

Bestela, eta Gernikari dagokionean Corman berriz mintzatu zen, idatziz¹⁸. Aipagarria da Mhatieu Cormanek non-eta Louis Aragon poeta zuzentzen zuen *Ce Soir* arratsaldekarik komunistan argitaratzen zuela, eta aipagarria halaber Ebroko Batailan izan zela, Hemingway, Matthews eta Caparekin, besteak beste. Ordurako, Matthewsek dionez, gerrikoan pistola eta granadak atxikirik, halaxe ibiltzen ei zen¹⁹.

Azkenik, hor dugu Christopher Holme –askotan Holmes idazten duten arren, badirudi Holme dela zuzena-, Reuter agentziaren Londreseko bulegoak Bilbora gerra kazetari bidalia. Frogatu ahal izan denez ekainaren azkenetarte izan zen Bilbon, ez oso langile, antza. Ikusi ahal izan dugunez, 1937ko ekainaren 22an Reuters Agentziako Editore Buruak gutuna igorri zion. Gutunarekin batera egun berean The Times egunkaria ezein izenekin sinatu gabe agerturiko erreportajea zetorren. “Bilbao’s last stand” tituluaren jarraian dudarik barik George L. Steer lagunak idatzirik kronika luzea, hain zuzen. Editore buruak lagunaren erreportaiaren antzekorik igorri izan ez izana garratz kritikatzeko dio, zeren eta “Steer jauna eta zu zeu elkar harturik lanean ibili zarete-nez gero uste izatekoa baita hark igorri dituen berrion berri zuk zeuk ere badi-tuzula.” Hori ez ezik beste zera ere badiotso, ez lar lerratze alde batera edo bestera, kontuz eta tentuz jarduteko eta sarriago idazteko²⁰.

¹⁶ Ibidm.

¹⁷ BÉNIT, André. Guernica dans la conscience des écrivains francophones de Belgique. In: *Thélème, Revista Complutense de Estudios Franceses*, nº 18, 2003. 5-20 orr.

¹⁸ CORMAN, M. 1970 *Ami, entends-tu?*, Ed. Tribord, Bruxelles (1ère éd.: 1963, sous le pseudonyme de Nicolas Cravenne).

¹⁹ CORRAL, Pedro. *Si me quieres escribir: gloria y castigo de la 84ª brigada mixta del ejército popular*; 1go. arg., Barcelona: Editorial Debate, 2004. 274 orr.

²⁰ Abertzaleetasunaren Museoa, GE- 84–30.

Nahiz Holme hau berau, nahiz Monks hori berori, nahiz Corman bera, bakoitza noiz etorri zen, noiz joan, ez dakidana da. Bada, horiek albora utzita, baina Gernikaren harira aipatu ditudala-eta, hari horrexeri oratuko diot berriro.

3.2. *Beste izen bi*

3.2.1. Georges Berniard

Gernika matxinatuen eskuetan jausi ostean han sartu zen *kanpoko* lehenengo kazetaria, besterik frogatzen ez den artean behintzat, Georges Berniard izan zelakoan gaude denok. Aztertu beharrekoa pertsonaia, gerrako jazoera mingarrienetako baten testigu izan baitzen. Horrez gainera, alde bateko eta besteko kazetarien modus operandi delakoaz argibide politak ematen ditu haren testigantzak²¹.

Georges Berniard Bilbora etorri zenerako guda-oinetan lehenago ere lan eginda zegoen. Egonda ei zegoen Toledon, Oviedon eta Donostian. Beti ere matxinatuen *aldean*. Argi dago Bilbora etorri zenean *beste aldean* lan egiteko etorri zela. Beraz, faxistek berriz harrapatuz gero fusilatu egin zezaketen, halaxe baitzuten ezarria gerrako legea. Kazetariak, sasian lan eginez informazio agenteak izan ahal zirela-eta hau ba ote zen beste hori ere ez ote zen, masakraren susmoa *alde bietan* zegoen hedaturik. Adibide modura, hona kasu bat.

3.2.2. Franciszek Ksawery Pruszyfski

Telegrama iritsi da Lehendakaritzara, Valentzian dagoen Euzkadiko Ordez-kari jaunak 1937ko apirilaren 18ko egunez igorria, hurrengoia dioena bera:

“Periodista polaco F.K. Pruszynsky actualmente en Bilbao según informe Ministerio de Estado ha publicado artículos bastante hostiles nuestra causa. Recomienda se le ponga frontera.”

Garbi dago. Kazetariak zein *aldetan* ziharduen lanean, horrexen alde idatzi beharra zeukan, nolabait. Jakina, *alde* horren interesen aurkako iritziak hedarazten zituenak, horrek berorrek abagunea berdin-berdin balia zezakeen beste jakingarri batzuk ere nora edo hara helarazteko. Hortixek kazetari poloniarren kasuari eman zitzaion garrantzia, telegramari eman zitzaion arropos-tuan ikusi ahal dugunez. Erantzun hori apirilaren 21koa da, eta halaxe dio:

---

²¹ Besterik esaten ez den artean, iturria, Georges Berniard horri dagokionez: Herbert R. Southworth; *La destrucción de Guernica*; 1.º arg. Imprimerie SEG – Châtillon-sous-Bagneux, 1977, 548 orrialde. Cobayaren aipamena 92. orrialdean.

“Cumplimentado su oficio 18 de los corrientes referente al periodista polaco, F. K. PRUSZYNSKY, tengo el gusto de comunicarle que personados los Agentes en la Comisaria de la Calle Orueta, en la cual consta la relación de entradas y salidas de los viajeros en esta Capital, no aparece en la misma el nombre del referido periodista y en su consecuencia dirigen sus investigaciones por las casas de huéspedes visitando diversas sin resultado alguno.”

“Personados en la Presidencia del Gobierno de Euzkadi, Oficina Táctica de Información de Prensa, pudieron comprobar que esta F. K. PRUSZYNSKY, periodista polaco se le conocía en dicho Departamento por su primer apellido, F. KSAWERY PRUSZYNSKY, el cual en el mes de marzo próximo pasado marchó a su país creyendo que se encuentra en la actualidad en él.”

Telegrama bien azpian *zer* zegokeen igartzeko puntu biren arteko distantziaren legea erabili ahal da. Esan nahi baita irudimenaren bidezkoa dela *zer* hori ezagutzeko biderik laburrena. Ez dut ariketa hori hemen egingo²². Egin egin dut, ostera, balizko kazetariaren gaineko datu bilaketa.

Franciszek Ksawery Pruszyński –horixe baita delako F. Ksawery Pruszyński horren izena- 1907ko abenduaren 4an jaio zen, eta 1950eko ekainaren 13an hil. Kazetaria, diplomatikoa eta idazlea izan zen. Ikasketak Chyrow-an egin zituen, Jesusen konpainiaren ikastexean, eta gero Zuzenbidea ikasi zuen Krakowiako Jaggielonski Unibertsitatean. *Mysl Mocarstwa* erakundearen partaide, erakunde horri lotutako artikuloak hasi zen argitaratzen *Dzien Akademicki* eta *Civitas Academica* aldizkarietan. Bere ikasketa nagusiak Erdi Aroko alemaniar zuzenbidea izan ziren eta irakasle nagusia Stanislaw Estreicher izan zuen. 1929an irakaslearen laguntzailearen ordezkari bihurtu zen. Ondoren, krakowiar *Czas* (Denbora) aldizkarian hasi zen lanean, lehengoetan zuzentzaile, kanpoko prentsa artikuluen bildumaren egile gero eta, azkenik, 1930ean, erreportari, hasieran Hungariatik, bide batez esanda.

Artikulu profetikoak argitaratu zituen 1932an, Gdańsketik, gero bere lehen liburuan agertu zirenak, hala nola, *Sarajewo*, *Szanghaj* eta *Gdańsk* izenekoak, denak ere Lehen Mundu Gerraren atarian.

Ezkertiarra izan ei zen Franciszek Ksawery Pruszyński. Hala, 30.eko hamarkadan *Bunt Młodych* (Gazteen matxinada) erakundearen partaidea izan zen. 1936-1939 bitartean Gerra Zibiliaren garaiko Espainian egon zen. Bigarren Mundu Gerra bitartean Londresera alde egin zuen. Gerra bukatu ondoren, Poloniara itzuli zen eta Poloniako zerbitzu diplomatikoan egin zuen lan. Bere bikotekide Julia Hartwig, poloniar olerkigilea izan zen. Auto istripuan hil zen atzerriko zerbitzu diplomatikoetatik itzultzean. Poloniar egunkarietako kazetaririk gogotsu eta saiatuenetakoa izan zen. Beti agertzen zen leku gataz-

²² Telegrama biak: Abertzaletasunaren Museoa, GE 4023-3.

katsuetan, gerretan, gune okupatueta, zeozer garrantzitsua gertatzen zen edonon²³.

Biografia xume horretatik atera ahal denarekin bat, gaitz egiten da ezker-tiarra izanik faxisten alde argitaratzen ibiltzea baina, tira. Harira itzulita, Franciszek Ksawery Pruszyfski kasuak, diodan moduan, Georges Berniard kazeta-riaren nondik norakoa ulertzen lagundu ahal digu.

3.2.3. Georges Berniard eta Lauaxeta

Georges Berniard non eta noiz jaio zen, zein ibilbide izan zuen, noiz eta non hil zen, ez dakizkidan datuak dira. Datuok barik osatu behar dugu, hala bada, hurrengoa.

Biarritzen abiatu zen Georges Berniard Bilborantz, hegazkinez, 1937ko apirilaren 29an. Hots, Gernika bonbardatu osteko hirugarren egunean. Hain zuzen ere, 28an Baionan erbesteratu zenbaitekin egona zen-eta, gomendiozko gutunak eman zizkieten. Uste izatekoa baitzen Francoren aldean aise ibilita gero beste aldean hala ibiltzeko biderik ez ziotela bestela erraz emango.

Bilbora iritsi zelarik bi orduko itxaronaldia egin behar izan zuen, hantxe, hamarrak eta berrogeita bostean abiatzeko baimena eman zioten arte. Jaur-laritzak autoa, txoferra eta gidaria, hirurak ipini zizkion. Ez dakigu Gernikara zein ordutan iritsi ziren. Berniardek berak esandakoarekin bat, hamabiak hamar guxtiagotan preso harrapatu zituzten. Bera eta gidaria. Honelaxe azaldu zuen gertaera:

“Cuando yo y mi guía vasco, un poeta llamado Urquiaga, fuimos capturados, un oficial preguntó como primera cosa:

“¿Quienes son esos canallas?”

<Son comunistas que se dicen periodistas> le contestaron.

Volviéndose entonces hacia el Palacio, llama al cobaya y le dice: Ocúpate de ellos, ya sabes lo que tienes que hacer (...) Lo he comprendido (...) ahora sé quién debe ejecutarlos: el cobaya.”

Urquiaga hori, zalantza izpirik gabe, Estepan Urkiaga *Lauaxeta* dugu, eta *el Palacio* delakoa Gernikako Batzar Etxea, urrean. Ez zuten bertan fusilatu, ekainean baino. Berniardek, ostera, larriari zulutxorik gabe atxiki zion, luzaz. Begiratu nahi duenak, hortxe dauka Lauxetaren atxiloketaren nondik norakoa ezagutzeko iturri nagusia. Ez diot olerkari komandante fusilatuaren hariari ora-

²³ Honen iturria, Marta Sadowska, Euskal Herrian bizi den emakume sortzez poloniarra. Kazetariaren hurrengo lana badela ikusi dut: Ksawery Proszynski, Franciszek, *W Czerwoney Hiszpanii*, Towarzystwo Wydawnicze Rój, Varsovia, 1937. Nolanahi ere, ez dut begiratzerik izan.

tuko. Haatik, irakurri duguna irakurrita, gaitz egiten da *cobaya* zeri zeritzon jakiteko guraria ase utzi gabe aurrera egitea. Bada, hona hori:

“A esto es a lo que llamamos ‘cobaya’: Cuando, en el curso de una ofensiva, ha sido abandonado un pueblo, los vencedores adoptan algunas precauciones antes de entrar en él. A pesar de la certeza de una retirada general, temen una emboscada. Así pues, un voluntario penetra el primero en el lugar y manifiesta su presencia mediante los más variados ruidos, protegido por un puñado de hombres que le siguen de lejos. Ese voluntario es el cobaya. Si no se mueve nada, el camino está libre y entran las tropas está libre y entran las tropas, bandera desplegada; si no, el ‘cobaya’ es muerto o más bien el enemigo contra él, lo que, en España, no quiere decir siempre lo mismo. A cambio de su valor, ese héroe será recompensado; tendrá derecho a una gran parte del botín, fusilará a los primeros prisioneros. Esa era la razón de que el ‘cobaya’ se encargase de ‘ocuparse de nosotros’.

Beraz, *cobaya* hari Berniard eta Lauaxeta hantxe akabatzeko gogoia egin zitzaion baina, horrexetarako gertu zegoelarik, salbatzailea agertu zen; ofiziala. Honek, Berniardek “Ez ni hil, kazetari frantsesa naiz eta!” aldarri egiten zuela aditzean, ez fusilatzeko agindu ei zuen. “Me viene al pelo, va usted a firmarme inmediatamente una declaración atestiguando que el palacio vasco ha sido respetado por la aviación nacional”, esan zuen, antza.

Berniard-ek egin egin zuen. Idatzi eta sinatu, esan nahi da. Haatik, ez zegoen horrekin salbu. Ataka hartan Toledon ezagutu izan zuela uste zuen beste ofizial bat ikusi eta, harexeri aldarri egin zion. Pedro Sanz izeneko ofizial hark bizia salbatu zion, bai. Momentuz. Bazuen-eta haren ostean ere zertan kezkatu. Zeren eta, hara non, lanbidean kide zuen bat ikusi baitzuen. Elkarrekin egonak ziren, Madril, Oviedo eta Donostiako guda-oinetan. Antza kazetaria Sandro Sandri zen.

Hala bada, kazetari biak hizketan hasi direlarik -Berniardek argazki kamera eskegita daroa- horra berriz lehengo ofiziala, Berniardi galdetzen ea zer dela eta atera nahi izan dituen Gernika bonbardatuaren argazkiak. Larri kazetaria. Ostera, hortxe du bestea, Sandri, laguntzeko. “Gu kazetariok zuek egiten duzuen moduan egin behar; nora agintzen diguten joateko, haraxe goaz!”.

Berniard ez dago lasai. Poltsikoan ditu erbesteratuek emandako gutunak. Bilbon erabili izan dituenak. Harainoko bidea zabaldu diotenak. Baina ez da hori bakarrik. Argazki kameraren barruan, hortxe dira hiriburuan egindako argazkiak. Konpromiso handikoak, antza. Paperekin ez du eragozpenik. Hala-ko batean ogitartekoan sartu –ez dio nondik atera duen hori- ahoan sartu eta astiro mamurtuz irentsiko ditu. Eta argazkiak? Erreka baten gaineko zubitxoan doazelarik argazki kamerarekin olgetan doan itxurak egiten ditu eta, hara!, filma uretara jausi zaio. Nahita, jakina. Lasaitasunak ez zion iraun. Kamera ken-

du zioten, eta filma ez zeukala ikusi. Beraz, espioia zela iritzi zioten. Eta hala-xe, arratsaldeko lauretan Aguilera izeneko ofizial matxinatua agertu zen. Horrek ados, sinisten diola espioia ez dela, baina legea urratu egin duela, alegia, eurekin lan egin ostean beste aldean ziharduela, eta urraketa horren ordaina heriotza zigorra dela. Bere onerako beste kazetari batek –agian *Daily Telegraph* egunkariko Pembroke Stephens delakoak- Berniarden *La Petite Gironde* egunkarira deitu zuen. Eta hortxe hasi ziren mugitzen, ea gizonari bizia salbarazi ahal zioten. Atxilotu biak Gasteizera eraman zituzten. Maiatzaren biam kazetariak Hendaiaiko zubia igaro zuen, bizirik. Esan moduan, Lauaxeta komandanteari heriotza eman zioten.

Hau Lauaxetaz jarduteko lekua ez da eta, beraz, esan dezagun, atal hau amaitzeko, *alde* bietan, batean eta bestean, kazetarietako erabiltzen ziren *modus operandien* adibidea direla Berniarden kasua eta Pruszyńskirena, biak. Berritoki ere, irudimenari utzi behar diogu argitu gabe ditugun puntuen arteko marra osatzen.

4. Robert Capa Bilbon

4.1. Robert Capa

Mundu zabalean ezaguna, Robert Capa XX. Mendeko gerra-argazkilari ezagunetakoa da. Horrez gainera, eta gorago esan bezala, beste zenbait argazkilariarekin batera Magnum agentzia sortu zuen eta, honagatik ere lekua merezi du argazki kazetaritzaren historian.

Robert Capa izenaren atzean Endre Friedmann dago. Hungariako Budapesteko Pest aldean jaio zen, 1913ko urriaren 22an, judu familia batean. Gaztetatik ezkertiarren giroean sarturik, Europan hara eta hona ibili, azkenean Parisera iritsi arte. Espainiako II Errepublikaren urteetan hantxe jardun zuen, argazki-kazetari. Frantziako hirubuan ezagutu zuen Chim, eta baita Cartier Besson edo Gerda Taro bezalako argazkilariak. Azken horrekin batera Espainiara jo zuen, militarrek 1936ko kolpea jo bezain laster. Bilbora 1937ko maiatzaren hasieran etorri zelarik, hirian eta inguruetan hamabost bat eguneko egonaldia egin zuen. Egonaldi horren emaria dira Bizkaian gerran egin ziren argazki ederrenetako batzuk. Horietara jo aurretik esan beharrekoa da Robert Capa Normandiako D Day ospetsuan izan zela, besteak beste. Artean Indotxina zeritzon hartan hil zen, 1954ko maiatzaren 25an, lurpeko lehergarria zapaldua.

4.2. Bilbon argazkilari

Bilbon Robert Capak argazki sorta ederra osatu zuen. Sorta horretako argazki zenbait baino ez da zabaldu. Gainerakoak Pariseko Artxibo Naziona-

lean dira. Nire burua hemen ez aipatzearren, aipa dezadan Jesús J. Alonso Carballes bilduma horren deskribapen zehatza egin duela²⁴.

Nire aldetik, esan, Robert Capari buruzko xehetasunak neuk paraturiko biografian bildurik direla. Hala bada, ez dut besterik egin nahi gogorazi baino, badela aragazki liburua, Robert Capak berak sinatua eta, horrela den arren, bere argzkiak ez ezik Chimek eta Gerda Tarok egindakoak ere biltzen duena. Horren titulua, *Death in the Making*²⁵. Nolanahi ere, liburuan datozen beste datu batzuei ekin beharreko unea da.

5. Caparekin izan zirenak

5.1. Jay Allen

Robert Capak New Yorken 1938an argitaratu zuen *Death in the Making* liburuari hitzaurrea Jay Allen kazetariak egin zion-eta, kazetari horren aipamena egin egitea ezinbestekoa da.

Jay Allen 1936-1939ko gerrako kazetari entzutetsuenetakoa izan zen. Hain zuzen ere, Badajozeko sarraskiari buruzko artikulu ospetsua bezain eztabaidatua idatzi zuen. 'Slaughter of 4.000 at Badajoz', edo '4.000 lagunen sarraskia Badajozen'. Portugaleko Elvas herrian sinatua, 1936ko abuztuaren 25an, *The Chicago Tribune* argitaratu zen.

Gerra hasi zenean matxinatuen artean ibili zen. Hain zuzen ere, Francisco Franco golpista elkarrizketatu zuen, eta Chicagoko *News Chronicle* delakoan argitaratu hark esandakoak. Handik denbora batera José Antonio Primo de Riverarekin hitz egin ahal izan zuen, falangisten burua Errepublikan preso zela. Gurean egin zuen lanaren berri ez dago kasik batere ez.

Aipatu Caparen liburuko hitzaurrean, hortxe irakurri ahal dugu Euskal Herriaz bere buruakikoan idatzi zuena; expatriatu edo buru-erbesterratu iparramerikarren Pariseko urteetan ezagutu zuela, besteak beste. Esn, hitzaurre horretan gerra aurreko Lekeitio eta Bermeo ere aipatu zituela, besteak beste. Hitzaurre berean irakurri ahal dugunez, 1937ko maiatzean iritsi zen Bizkaira, hegazkinez. Aireportuan Robert Capa ikusi zuen, eta ezagutu. Bilbon idatzi zuenaz, ez dut ezer topatu.

Kazetetan zer idatzi zuen ez badakit ere, dena delako hori interesgarria delakoan nago, gerra aurretik hamar urte baitzituen eginak Europan, horietariko bost kazetari Espainiako II. Errepublikan. Gerra hasi zenean, zehazterik izan ez dudan uztailako egun batez, Francisco Franco golpista elkarrizketatu

²⁴ ALONSO CARBALLÉS, Jesús J., op. c. 144. or.

²⁵ CAPA, Robert. *Death in the Making*; Igo. arg. New York, 1938.

zuen, Tetuanen. Handik denbora batera José Antonio Primo de Riverarekin hitz egin ahal izan zuen, falangisten burua Errepublikan preso zela.

Ernest Hemingwayren laguna izan zen. Horren lekukotasuna dugu Luis Quintanilla marrazkilariaren *All the Brave* liburuan²⁶, horretan idazleak hiru hitzaurre eta kazetariak testu bat egin baitzuten. Liburua, gerrako marrazkiez osatua, 1939an argitaratu zen, New Yorken.

5.2. Vincent Sheean

Robert Caparen biografia nagusienetako batean²⁷, harekin batera Bilbon Vincent Sheean kazetaria izan zela dago idatzirik. Garrantzizko izena, inondik ere, garai hartan *N.Y. Herald Tribune* delakoarentzat idazten zuen horrena.

Ez dakit noiztik eta noiz arte izan zen Vincent Sheean Bilbon. Nolanahi ere, aipamena merezi du, eta ikerketa sakonagoa baita ere. Zeren eta izen hori Ameriketako Estatu Batuetako kazetaritzaren historian ageri da, XX. mendean idatzi ziren arloko ehun liburu garrantzizkoenta baitago berak paraturiko bat; *Personal History*, 1935ean argitaratua.

Jorratzen ari garen gerrari buruz Vincent Sheeanek liburua egin zuen. *Not peace but a sword*, horra liburuaren titulua.²⁸ Ez dut begiraterik izan. Haatik, datu eman nahi izan dut, gerora begira, norbaiti lorratz izan dakiokelakoan.

6. Etorri ote ziren?

Bada orain artekoan osatu dugun zerrendari zer erantsi, zalantzarik ez dago. Tamalez, ez dakigu non diren arestian kopiatu dugun telegraman aipatzen den Oficina Táctica de Información de Prensa delakoa non egon zen, zein zen bere zeregina eta non diren horko artxiboak. Nolanahi ere, telegrama horiek goderik dituen Abertzaletasunaren Agiritegian bertan badira beste telegrama batzuk Londresetik igorriak, Bilbora etortzeko izan zen zenbait kazetariaren berri ematen dutenak²⁹.

²⁶ *All the Brave : drawings of the. Spanish War /* by Luis Quintanilla ; preface by Ernest Hemingway ; text by Elliot Paul and Jay Allen Nueva York : Modern Age Books, 1939.

²⁷ KERSHAW, Alex: *Blood and Champagne*; 1go. arg.: London, Macmillan, 2002, 298 or.

²⁸ SHEEAN, Vincent: *Not peace but a sword, Doubleday*; 1go. arg.: New York, Doran & Co., 1939.

²⁹ Telegramak Abertzaletasunaren agiritegian daude. Hona hemen laburbildurik bakoitzaren datu nagusiak, jatorrizko erdaran.

- Manuel Lopez, 5 de enero de 1937, News Chronicle.

- J. Gardiner Witfield, 6 de enero de 1936 (sic), Reuters

- Ralph Murray, 20 de enero de 1937, British Broadcasting Company

- Jhon Langton Davies, 25 de enero de 1937, "autor de *Bebinde the Spanish Barricade.*"

- Esmond Romilly, 5 de febrero de 1937, Sunday Chronicle, semanario. "Liberal."

- Henry Hart Marian Hart, 24 de febrero de 1937.

Ziur naiz zerrenda gaingiroki ez bada ere irakurri duenari deigarri egin zaiona Graham Green ospetsuaren izena hor ikustea. Etorri ote zen, hona balizko irakurleak buruan dukeen galdera. Bada, ez, ez zen etorri.

Badirudi, Bilbora hegazkinez etorri nahi izan zuelarik, Frantziako Tolosaraino iritsi zela baina, Bizkaiko hiriburua iristeko bidean izan zitezkeen arriskuak gogoan, amore eman zuela.

Bestela, zerrenda horretako batzuek libururen bat edo beste argitaratu zuten, guda haren kariaz, haren harira edo haren aitzakiaz. Egiteko dagoen lana da horiek denak banan-banan begiratzea.

Egiteko dagonearen abididetzako, horra lan hau orraztean agertu zaidan beste izen bat; Paul Vaillant-Couturier.

Paul Vaillant-Couturier politikari ezaguna zen garai hartan Frantzian. Hain zuzen ere, *L'Humanité* egunkari komunista zuzendaria zen. Egunkari horretan zenbait artikulu idatzi zuen, *Avec les héros et les martyrs d'Euzkadi* izenburupean. Bada, Bilbon izan zen, *Comité pour Bilbao* delako batzordearen izenean.

Horiekin eta gorago aipatu diren liburuen husketarekin ez litzateke lanaren lehen parte baina beteko, alegia, liburuetan dagoenaren corpusa osatzea. Bigarren pausoa kazetariok banan-banan zeinek bere hedabidean argitaratu zutenaren corpusa osatu beharko litzateke. Lan hori egindakoa jakin ahal izango genuke gerraren zein irudi eman zuten kanpoan, irudi hori bakarria izan ala anitza izan ote zen argiturik, jakina.

Noski, aipatu barik geratu dira kazetari estatusa zuten beste testigu batzuk. Esate baterako, zinemagileak. Egon egon zirela, badakigu. Haatik, ez da lan honen helburua horiek aipatzea.

Hala da ze, bertan amaitzen da nirea. Hasieran esan dudan moduan, fikzioa idazten duen pertsona jakinguratsu baten gogoetak eta ikerketak dira orain artekoak. Nirea ez de alorrean sartu naizen jakitun, ondo esanak gogoa hartu, besteak ahaztu.

-
- Graham Greene, 26 de febrero de 1937, *Spectator*, semanario.
  - Roberto Urquiola, 15 abril 37, *United Press*
  - R.A. Monson, "que reemplaza a Christopher Martin, *The Daily Telegraph*," 4 de mayo de 1937
  - Proppe, "directeur Islandais", 14/4/37